

Drago ŽUPARIĆ

POGLED NA OBITELJ U KNJIZI O TOBIJI

Sažetak

Knjiga o Tobiji (Tob) svojevrsan je sažetak židovske tradicionalne teologije u kojoj je Tobit oličenje pravovjernog Židova u dijaspori, a jedna od temeljnih komponenti je pohvala čudesnosti koja je naizgled magična, a oslanja se na igru slučajnog poklapanja u nekom vidu nepovijesnog kruga. Opisani postanak Tobijina braka i obitelji jedan je u nizu pokazatelja da se čitava biblijska povijest s pravom može promatrati kao obiteljska povijest. Iako je praktično riječ samo o dvjema obiteljima, Tobitovoj i Raguelovoj, tekstualnom analizom Tob može se zaključiti da je Tobitova obitelj ogledalo židovske obitelji. Nakon prikaza Tobitova pobožnog života u domovini i izgnanstvu, autor je kroz nekoliko naslova donio sažet pogled na obitelj u Tob, osvrćući se na: osjećaj za obitelj, pravila endogamije i monogamije, odnos roditelja prema djeci i djece prema roditeljima, problem prenošenja životnog iskustva, te ulogu žene i muškarca u obitelji. Kratka skica umjetnički izgrađene priče u svojim opisima dodiruje obiteljski život, društvene običaje i pojedinačna iskustva. Svojim kratkim sadržajem ova biblijska knjiga sadržava puno mudrosti, u kojoj je ključ za ulazak u tajnu života, kao i razumijevanja stvarnosti braka i obiteljskih odnosa.

Uvod

Stranice *Tob*, nastale oko 200. pr. Kr., svrstavaju se u manje poznate starozavjetne knjige. Riječ je o jednoj pripovijesti koja pripada mudrosnoj književnosti Izraela, ali koju su prihvatili i kršćani. U *Tob* se susrećemo s poviješću triju obitelji: ponajviše Tobitovoj i Raguelovoj, te

na koncu Tobijinoj i Sarinoj. U životni ideal uklapaju se obiteljske vrline, koje su u *Tob* izražene kroz međusobni odnos supružnika i prema njihovoj djeci, te odnos prema svekru i nevjesti (usp. 10,12; 11,17).

Sadržaj *Tob*, koji se razvija u 14. poglavlja, ima za pozornicu regiju Asirije,¹ a radnja se odvija u razdoblju asirskoga sužanjsva, između Salmanasara V. (726.-722. pr. Kr.) i otprilike pada Ninive (612. pr. Kr.). Knjiga je sastavljena od tri dijela: *uvoda* (1-3. pogl.), *središnjega dijela* (4,1 - 14,1) i *epiloga* (14,2-15.). Tobit, prognani Židov u Ninivi iz plemena Naftalijeva, nenadano je oslijepio. On je pobožan Izraelac koji nakon propasti Sjevernoga kraljevstva Izraela (722. pr. Kr.) živi u dijaspori Asirije te za vrijeme teške kušnje u vjeri doživljava iskustvo Božje blizine i pomoći. U teškoj ekonomskoj situaciji šalje sina Tobiju rodaku Gabaelu u daleku Mediju, gdje se usput ženi djevojkom Sarom koja je iz istog plemena, kojoj je pakosni demon Asmodej ubio sedmoricu zaručnika u prvoj bračnoj noći. Tijekom putovanja Tobiju prati mladić Azarija (tj. anđeo Rafael) koji posreduje u sklapanju braka Tobije i Sare, te u vraćanju vida slijepome Tobitu.

Ime i predodžba o demonu Asmodeju možda je u vezi s perzijskim demonom *ešma-deva*² (*zli duh*, jedan od demona parsizma) ili pak, kako dolazi od hebr. *'ašmēday* od *šāmad*, (*zatornik, anđeo smrti, onaj koji uništava*), a u kasnijem hebrejskom “*natjerati na otpad(ništvu), odmetnuće*”.³ Pisac ostavlja slobodu mašti, uklapajući događaje u prostor i vrijeme. Knjiga, također, govori o Tobitu i njegovoj povijesti, u kojoj je on, kao glavni lik, primjer vjernika u teškim vremenima progonstva, gdje su vrednote Izraela u vjernosti prema Gospodinu (Jahvi) postale čimbenikom smetnje, kao što je npr. pokapanje mrtvaca. Sadržaj knjige, dakle, odnosi

¹ **Asirija** je zemlja sjeverne Mezopotamije i velika sila od 9. do 7. st. pr. Kr. Postala je vodećom nacijom na Bliskom istoku između 1500.-1100. pr. Kr. i vladala je sve do rijeke Eufrata na zapadu. Asirci su, inače, narod semitskoga podrijetla, a živjeli su na području današnjega sjevernog Iraka. Biblija često spominje Asirce koji su bili stalna prijetnja Izraelu i Judeji oko 750. godine pr. Kr. i nadalje. Kada bi porazili neki narod, Asirci bi obično raselili većinu pučanstva u druge dijelove carstva kako bi smanjili mogućnost pobune. Usp. G. HUGHES - S. TRAVIS, *Biblija u vremenu i prostoru*, Duhovna stvarnost, Zagreb, 1985., 50-51.

² Usp. *Die Bibel*, Altes und Neues Testament in neuer Einheitsübersetzung II., Andreas Verlag, Salzburg, 1975., 932. To izdanje Biblije jednostavno komentira kako demon Asmodej u *Tob* odgovara *ešma-devi* “*zlom demonu*”, koji se u perzijskim tekstovima 8. st. pr. Kr. često spominje.

³ Usp. *Harper's Bible Dictionary*, “**DEMON**”, Harper & Row, Publishers, San Francisco, 1985., 217.

se na teška vremena u povijesti izraelskoga naroda, iako se pisac ne drži strogo povijesnih događaja. Vrlo su zanimljivi i sitni narativni biseri koji miješaju povijest i pripovijedanje te traže načina kako živjeti vlastitu vjeru u susretu s drugom kulturom, religijom i događanjima.

U sebi svojstvenom obliku, *Tob* predočava mogućnost života, koji se Bogu sviđa; pojedinačno i kao obitelj. Nadahnut biblijskim motivima, pisac piše jednu obiteljsku povijest zaokruženu u cjelinu dajući tako, u obliku novele, bogatu religiozno-moralnu pouku i poruku. Avanturističkim i živahnim opisom knjiga govori o događajima sasvim običnim, o pravovjernim židovskim obiteljima.

I. Tobitovo pobožno ponašanje u domovini i izgnanstvu

Već u 1. poglavlju autobiografskim stilom Tobit opisuje svoj prošli život prije odlaska u zarobljeništvo (1,3-9). Na temelju Tobitovih riječi vidi se njegovo ponašanje i vrednote do kojih je držao on i njegova obitelj. Sâm Tobit bio je vjeran i častan Židov, držeći se Mojsijeva zakona: “Ja, Tobit, čitav sam život išao putovima istine i potpune pravde. Davao sam obilnu milostinju sunarodnjacima koji su sa mnom stigli u zarobljeništvo” (1,3).

Dok je bio u izgnanstvu i trpio progon (1,10-2), Tobit s ponosom ističe odbijanje poganske hrane⁴ (1,10).⁵ Pisac *Tob* uporno inzistira na Tobitovoj vjernosti Božjem zakonu, pri čemu se Tobitov lik pojavljuje kao vrlo religiozan, koji se uzda samo u sebe i u Boga u kojeg vjeruje. Tobit je možda čak “odviše pravedan”, što će biti uzrokom njegove nevolje. Posvemašnji dokaz takve vjernosti vidi se u njegovoj hrabrosti pokapanja mrtvih koje je ubio kralj. Takvim gestom Tobit je nastojao očuvati identitet svojega naroda i izbjeći uništenje.

U 2. poglavlju se, međutim, susrećemo i s jednom neprimjerenom situacijom u Tobitovoj obitelji, a riječ je o svojevrsnoj svadi. Anin prigovor Tobitu na životnom neuspjehu “Gdje su ti sada milosrdna djela? Gdje ti je pravednost? Evo, očito je što se s tobom događa!” (2,14), može se sma-

4 Zakoni o hrani u židovstvu postaju krutim zakonskim zahtjevima. U Bibliji nalazimo popis jela koje Izraelci smiju jesti i onih koja su im zabranjena. U *Lev* 11 - 16 sadržani su zakoni o čistoći, odnosno stvari po kojima se gubi kulturna čistoća: spolni čin, neke bolesti, uživanje krvi, doticanje mrtvih (*Br* 19). Usp. *Praktični biblijski leksikon*, “ČISTOĆA”, KS, Zagreb, 1997., 45.

5 Tobit se ovdje očigledno prisjeća likova helenističke epohe: Danijela (*Dn* 1,8), staroga Eleazara (*2 Mak* 6,18-31), te Judite (*Jdt* 10,5; 12,1-2).

čini nikome ono što ti sam mrziš. Ne pij vino tako da se napiješ i čuvaj se pijanstva kad putuješ.¹⁶ Gladnima daj od svojega kruha i golima od svoje odjeće. Daj za milostinju sve čega imaš u izobilju i ne budi škrt kada treba bližnjima ublažiti nevolje. (Tob 4,3-16)

Za Tobita ne postoje nikakve zapreke, ni obiteljske ni domovinske veze, nego je Bog na prvome mjestu. On je bio sposoban očuvati vlastitu prošlost, a na prvom mjestu u njegovu životu Gospodnji je zakon, iz kojeg izlaze tri prioriteta: 1) ljubav prema sunarodnjacima (1,3); 2) kult i važnost jeruzalemskog hrama (1,6) te obiteljske vrednote (1,9).

2. Osjećaj za obitelj

Iz dijaloga među likovima u *Tob*, pozornost privlači jak **osjećaj za obitelj**. Budući da obiteljske veze prelaze zemljopisne granice, Tobitova obitelj ide za tim vezama, pa stoga Tobija mora putovati i pronaći svoju zaručnicu: čak je i Tobijino nasljedstvo *pokretno* vlasništvo (usp. 10,10). Obitelj je, isto tako, najviše ugrožena i najčvršća institucija u pripovijedanju.⁸ Obiteljski osjećaj proizlazi, također, iz Tobijine zrelosti (9,3-4) koji se brine za svojega oca preuzimajući u ruke situaciju i pored Azarije, šaljući ga po novac u Rages, dok on ostaje slaviti ženidbu. Vidljivo je to i u blagoslovnim riječima Gabaela kojima blagoslivlja Tobiju, spominjući kako je on sin poštena oca koji postupa pravedno i milosrdno. Gabael zaziva blagoslov na cjelokupnu Tobijinu obitelj i zahvalan je Bogu što je, uopće, susreo Tobiju u životu, sliku i priliku svojega rodaka Tobita (9,6). Pisac redaka 9. poglavlja ističe redosljed događaja koji su posloženi od raznih susreta, putovanja, novca, itd., a s druge strane podvlači kako je i u takvoj profanosti nazočan Gospodin. Blagoslovi, koje izgovaraju različiti likovi, služe upravo tom cilju.

U Tobijinom putovanju, koje je simbol sazrijevanja i prelaska u odraslu dob, prisutna je sva dinamika poziva odgovornoga življenja:⁹ slušanje, poslušnost i mudro raspoznavanje. U skladu s očevim savjetom, Tobija kreće na put; nije mu dano ići sâm. U *Tob* se osjeća velika radost prigodom “povratka kući” Tobije sa zaručnicom, što je temeljno za dosto-

⁸ Usp. A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, u: A.-J. LEVINE, *Diaspora, Jews and Judaism*, Scholar Press, Atlanta, 1992., 108.

⁹ Usp. G. BABINI, *I libri di Tobia, Giuditta, Ester*, Città Nuova Editrice, Roma, 2001., 48.

janstvo čovjeka i obitelji, jer je riječ ne samo o prostoru za odmor već i o toplom obiteljskom ambijentu.¹⁰

3. Pravila endogamije

Od navedenih vrednota koje na poseban način tvore konstantu *Tob* na prvom mjestu je ipak **milostinja** (ἐλεημοσύνη),¹¹ a na drugom **obitelj**. U Tobitovim riječima, osobito 4. poglavlja, zrcali se dugo iskustvo obiteljskoga života i pobožnosti. Između općih savjeta i uputa, pisac se potrudio označiti krug iz kojega se Tobija treba oženiti. Iz vjerskih motiva, Tobija treba potražiti ženu iz roda očeva, a ne tuđinku, po uzoru na prede: Abrahama (*Post* 20,12), Izaka (*Post* 24,3-4), Jakova (*Post* 27,46 - 28,5), itd. Stoga je tema ženidbe u *Tob* 4 ključna.¹² Riječ je o ženidbenim normama koje su u Izraelu tradicionalne. Izbor prave zaručnice, piscu *Tob*, je posebna pouka što leži na srcu.¹³ Ali prije svega, r. 4,12 počinje općom uputom o preljubu, uobičajenom kod učitelja mudrosti prema mladima: “*Sinko, čuvaj se svake požude*”. Zakonska odredba je, s obzirom na tu temu, vrlo stroga i spušta se u potanku kazuistiku koja daje opće upute (usp. *Pnz* 22,22-29). Opasnost od grijeha u ovoj materiji bila je velika u vrijeme progonstva:

Mal 2,14s: “*I vi pitate: 'Zašto?' Zato što je Jahve bio svjedok između tebe i žene mladosti tvoje kojoj si nevjeran premda ti drugarica bijaše i žena tvoga saveza.*”

Čini se kako iz ovoga konteksta proizlazi zabrana bilo kakva kontakta, dakle i ženidba sa ženama drugoga naroda ili iz nekoga drugog

¹⁰ Usp. G. FREGNI, *Tobia e Sara*, EDB, 2003., 56. To potvrđuje i SP: “*Prve su životne potrebe voda, kruh, odijelo i kuća, da se sram pokrije. Bolje je živjeti siromaški pod krovom od dasaka nego se gostiti gospodski u tuđoj kući. Težak je život ići od kuće do kuće, i gdje god se zaustaviš, ne smiješ usta otvoriti. Teško je umnu čovjeku kad mu predbace gostoprimstvo i pogrde ga kao vjerovnika.*” (*Sir* 29,21-22.24.28).

¹¹ Pojam *milostinje* u *Tob* 4,7-11.16 ima sličnosti s *Job* 31,16s, gdje Job, također, govori o svojem neporočnom životu, solidarnosti sa siromasima i pravednom življenju.

¹² Posljednjih stoljeća SZ među Židovima se običavalo ženiti unutar uskoga rodbinskoga srodstva. *Knjiga Nehemijina* govori, čak, o teškim prilikama koje su nametnute prognanicima, pošto su se vratili u domovinu, ako se žele vratiti židovskoj vjeri, trebaju ostaviti žene strankinje i oženiti se Židovkama. Usp. *Neh* 10,31; 13,23-25.

¹³ Usp. M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin - New York, 1994., 46.

nepropisanoga kruga, što je opisano kao preljub (πορνείας).¹⁴ Tobija ne treba uzimati ženu tuđega roda (μη λάβης γυναῖκα ἄλλοτρίαν), jer oni su (Tobitova obitelj) sinovi proročki (υἱοὶ προφητῶν ἔσμεν). Izraz ἄλλοτρίαν u *Tob* je vrlo precizno definiran, tj. odnosi se na Izraelku iz drugoga plemena, dok Tobit inzistira na pradjedovskom plemenu.

Ne treba dokazivati kako je teokratski nacionalni osjećaj dobro naglašen. *Sinovi Izraelovi* (13,3: οἱ υἱοὶ Ἰσραηλ) i *sinovi proročki* (4,12: υἱοὶ προφητῶν ἔσμεν) čine *narod* sastavljen od braće (1,10.16; 2,2, itd.), kojemu je upravljena Božja blagonaklonost i dobročinstvo.¹⁵ U mudrosnoj se literaturi “drugi” (ἄλλοτρίαν) mogao odnositi na nepoznatu ženu ili ženu seksualnih avantura.¹⁶

- **Izr 5,20**” μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἄλλοτρίαν μηδὲ συνέχου ἀγκάλας τῆς μὴ ἰδίᾱς “Tâ zašto bi se, sine moj, zanosio preljubnicom i grlio tuđinki njedra?”

- **Izr 6,24**: τοῦ διαφυλάσσειν σε ἀπὸ γυναικὸς ὑπάνδρου καὶ ἀπὸ διαβολῆς γλώσσης ἄλλοτρίας “...da te čuvaju od zle žene, od las-kava jezika tuđinke.”

Svi proroci prije Tobitove obitelji imali su žene od svoga roda i bili blagoslovljeni, te kako takvi trebaju biti uzor Tobiji! Dakle, takav vid ženidbe, poput patrijarha, Tobit preporuča Tobiji kao primjer i razlog nje-gove ženidbe Židovkom iz istoga plemena. Zanimljivo je kako pisac upotrebljava izraz proroci (προφητῶν) za patrijarhe: Nou, Abrahama, Izaka i Jakova. Patrijarsi su nazvani prorocima, jer su proroci govorili u ime Božje, a ženidba je shvaćena kao vid proročke karizme: u braku se ostvaruju Božja obećanja ljudima, a supružnici su pozvani živjeti i naviještati ta obećanja ljudima. Dakle, oni su *živo proroštvo* u susretu s čovječanstvom.¹⁷ Izraelac, koji se oženi strankinjom, kompromitira svoje

¹⁴ *Knjiga Mudrosti* je također puna sjajnih pouka mladima i koji nemaju iskustava, da ne padnu u grijeh preljuba: 5,3-14.20; 6,20-35; 7,1-27. Izraz πορνεία uglavnom se odnosi na nemoral: *nečednost, razbludnost; prostitucija, blud(nost), razvrat, preljub; bilo koji oblik nezakonita spolnog odnosa*, itd. Usp. D. G. PRIERO, *Tobia*, Editrice Marietti, Torino, 1963., 88.; F. STUMMER, “Das Buch Tobit”, *Die Heilige Schrift des Alten Testaments*, 3/3, Würzburg, 1950., 16.

¹⁵ Usp. D. G. PRIERO, *Tobia*, 41.

¹⁶ Usp. C. A. MOORE, *Tobit, a new translation with introduction and commentary*, The Anchor Bible, Doubleday, 1996., 169.

¹⁷ L. MAZZINGHI, *Tobia: il cammino della coppia*, Edizioni Qiqajon comunità di Bose, Magnano, 2004., 78.

proročko svjedočanstvo jer se u životu povodi osobnim interesima, a zanemarujući svijest kako je član izabranoga naroda.¹⁸ Treba uočiti kako Tobit ide još dalje, tj. sužava zakonski krug koji nalaže ženidbu unutar istoga naroda na usko pleme otaca (ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῶν πατέρων σου - “iz plemena tvojea oca” - 4,12).

Dok se u Vg tekstu uzimanje žene iz tuđega roda odnosi općenito na *oholost* prema svakome, u ovome tekstu *Tob* odnosi se na *ljubav* prema braći iz vlastitoga naroda.¹⁹ Izraz ἀχρειότης (*raskalašenost*)²⁰ u 4,13, koji bi se uvjetno mogao shvatiti i kao “preljub”, ovdje može označavati i ljubav prema idolima, čašćenje idola. Takav izraz, u ovome kontekstu, ima za cilj spriječiti uzimanje žene iz kruga koji ne pripada narodu Božjemu, tako da se ne bi došlo do prekida saveza s Bogom. Zapovijed *endogamije* stoji u središtu pouka i savjetuje se kroz cijelu knjigu (*Tob* 1,9; 3,17; 6,12; 7,10s).²¹ Ovdje se cilja na vjersku čistoću. Ljubav demona Asmodeja prema Sari ne može biti uzvraćena i ne može dovesti do reprodukcije, što na obiteljskoj razini znači *egzogamiju* (uzimanje žene iz drugoga plemena) te vodi u sterilnost i smrt Tobitove obitelji.²²

Budući da je ženidba vrlo jako iskustvo što ga dvije osobe mogu ostvariti, ona je, također, i prenošenje iskustva jedne osobe na drugu. U skladu s time, ako je riječ o iskustvu idolatrije,²³ ona će prijeći na drugoga; ako je riječ o duhovnome iskustvu, doći će do izmjene iskustava jakoga duhovnog ži-

18 D. R. DUMM, “Tobia”, *Grande commentario biblico*, Edizione italiana a cura di: A. Bonora, R. Cavedo, F. Maistrello, Editrice Queriniana, Brescia, 1973., 795.

19 Usp. D. G. PRIERO, *Tobia*, 89. **Vg Tob 4,13**: *adtende tibi fili mi ab omni fornicatione et praeter uxorem tuam numquam patiaris crimen scire.*

20 ἀχρεῖος, -οῦ = *nekoristan, beskoristan, neupotrebljiv, nevaljao, nesposoban, nespretn.*

21 Usp. H. SCHÜNGEL-STRAUMANN, *Tobit*, Herder Freiburg - Basel - Wien, 2000., 103. **Endogamija** dolazi od grč. ἔνδον = *unutra* i γαμέω = *sklapati brak*. Riječ je o pojavi uspostavljanja bračnih odnosa unutar neke društvene grupe. Pravilo endogamije prakticirano je u vrijeme patrijarha i imalo je bitnu religioznu valjanost. Stupanjem u brak, Bog poziva dvije osobe, čime njihove povijesti postaju jedna. Njih dvoje u svojim različitim identitetima ustaljuju se u misteriju jednoga života. Ovdje je riječ o reminiscenciji na tu praksu - često zazivanu u *Tob* - budući da je riječ o kasnijem razdoblju, pri čemu autor *Tob* voli obojiti svoj didaktički govor povezujući ga s praksom drevnih vremena.

22 Usp. A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, 108.

23 **Idolatrija**, čašćenje tuđih bogova. SZ traži čašćenje i priznavanje Gospodina kao jedinoga Boga temeljeći to na Izraelovu spasenju iz Egipta. Taj zahtjev uključuje zabranu štovanja tuđih bogova. Povijest Izraela odaje stalnu borbu između božanskoga zahtjeva te religioznih i kulturnih utjecaja okoline, koji zavode na idolopoklonstvo: *Praktični biblijski leksikon*, “IDOLOPOKLONSTVO”, KS, Zagreb, 1997., 117s.

vota. I sâm Tobit je oženio Anu, koja je bila iz njegova plemena, tj. Naftalijeva (1,9) pa potiče sina učiniti isto. Tako će i Sara živjeti (3,15), samo ako nađe muža unutar vlastite rodbine (6,18). Budući da je brak sa ženom strankinjom često u vezi s otpadom i nemoralnošću, Tobit ostaje na tragu duge tradicije kakvu susrećemo u knjigama: *Izl*, *Pnz*, *Mudr*; itd. D. McCracken²⁴ kaže kako je Tobitov društveni svijet kompromitiran s dvije osnovne grupe: s **poganima** (uključujući i njegove zarobljivače, Asirce) i sa **Židovima**. Međutim, za pripovjedne dijelove prvoga lica *Tob* još je važnije Naftalijevo pleme, što ga spominje odmah na početku u 1,1 (ἕκ φυλῆς Νεφθαλείμ). Stoga će D. McCracken reći kako je riječ o Tobitovoj komičnoj plemenskoj pripadnosti. Naime, on je opsjednut plemenom i obitelji, što je vidljivo na mjestima gdje se referira na prede (τοῦ πατρός μου), srodstvo (τοῖς ἀδελφοῖς μου) i rodake (γένος, συγγενής).

Prema nekim tekstovima, uzeti ženu strankinju, značilo bi prezreti vlastiti narod ili ga barem omalovažiti. Oholost sugerira moralni nered, a tiče se osobnoga i društvenoga života. Riječ je o grešnom ponosu i preziru vlastitoga naroda.²⁵ Židovima je Zakon zabranjivao uzeti ženu, primjerice Kanaanku ili neku od okolnih naroda, kako se ne bi zarazili njihovom idolatrijom. Tobija se ne treba “u srcu uzноситi” iznad svojih sunarodnjaka jer bi to moglo biti izvorom mnogih zala, o kojima i knjige *Izr* i *Sir* govore nešto drukčijim izrazima:

- ***Izr 16,18***: *Pred slomom ide oholost* (ὕβρις) *i pred padom uznostost* (κακοφροσύνη);

- ***Sir 10,14-15***: *Gospod je srušio prijestolja silnika i potlačene posadio na mjesto njihovo. Gospod je iskorijenio oholice i posadio ponizne na mjesto njihovo.*

Zahtjev za endogamijom u *Tob*²⁶ je isključiv, pod pretpostavkom kako je usmjeren na Tobijin i Sarin slučaj, te nije dana nikakva mogućnost druge objektivne odredbe. Postoji samo činjenica, ili barem pripovjedna pretpostavka, kako su Tobija i Sara međusobno tako rodbinski bliski kao s nikim drugim. Smisao i utemeljenje zahtjeva za endogamijom *Tob* vidi

²⁴ Usp. D. MCCRACKEN, “Narration and Comedy in the Book of Tobit”, *JBL* 114 (1995.), 413.

²⁵ Usp. H. BÜCKERS, *Die heilige Schrift, Die Bücher Esdras, Nehemias, Tobias, Judith und Esther*, Band IV/2, Verlag Herder, Freiburg, 1953., 209.

²⁶ *Endogamija* se u *Tob* ne odnosi samo na vlastiti narod (židovski) već - prije svega u tekstu G^{II} - i na usku plemensku vezu, najbližu rodbinu. Usp. T. HIEKE, “Endogamy as a subliminal theme in the Book of Tobit in correspondence to Genesis and Ezra-Nehemia”, u: G. XERAVITS - J. ZSENGELLÉR (Ed.), *The Book of Tobit. Text, Traditions, Theology (JSJ.S)*, Leiden - Boston, 2005., 103-120.

samo u pravu nasljedstva jer u 3,15 Sara je zabrinuta za nasljedstvo očevo: “Očeva sam jedinica i on nema drugog djeteta koje bi naslijedilo njegov imetak” (Tob 3,15). Endogamija je usko povezana s idealom židovske obitelji, odn. stabilnim odnosom između “braće” i “sestara” među kojima se podrazumijeva gostoljubivost (Tob 7,8-9), a koja je u kontrastu s nestabilnim i kaotičnim vanjskim svijetom. Nalog *endogamije* u *Tob* je krajnje naglašen, a svoje utemeljenje ima u povijesti patrijarha (Tob 4,12), u solidarnosti prema narodu (4,13), u Zakonu (6,13; 7,11-12). Tako žene Izraelaca u dijaspori postaju nužne čuvarice granice prema drugima, a brane i granice religiozno-etničkoga identiteta.²⁷

4. Monogamija

Moguće je da ženidba može izazvati određene strahove, jer voljeti zauvijek samo jednu jedinu osobu i s njom dijeliti čitav život, stvara zabrinutost i strah. Ali ono što je ispriповijedano u *Tob*, zaista je jedna obična obiteljska priča kojom autor nije iznio neka apstraktna načela, koja nemaju veze sa stvarnošću, nego sve ovo *mutatis mutandis* može biti stvarnost bilo kojega braka. Tako se brak Tobije i Sare može shvatiti kao osobni poziv.²⁸ Iz Tobijine povijesti može se iščitati kako božanska providnost ide zajedno s razmišljanjem o Božjoj riječi i s poslušnošću njegovu Zakonu.

Svi su likovi uključeni u sklapanje braka Tobije i Sare izražavajući hrabrost i otvorenost prema Božjoj volji u danim okolnostima. Tobija, koji je dopustio Rafaelu odlučivati tijekom putovanja, u odlučnom trenutku preuzima odgovornost za svoj život. Opisujući svadbu (posebno u 7. pogl.), pisac upravo inzistira na održavanju Mojsijeva zakona,²⁹ tj. Božje riječi, koja je vodič na životnome putu. Pisac *Tob* nastoji da se ta riječ konkretizira u obiteljskome životu. Tako, na životnome putu jednoga Izraelca, koji je u njemu nenaklonom okruženju, ispunjavanje Mojsijeva zakona postaje odgovorom što ga vjernik uzvraća kako bi mogao nastaviti svoj put.

Unatoč ponekim obiteljskim sjenama koje se pojavljuju u Bibliji, uslijed različitih okolnosti uvjetovanih kulturološkim ambijentom

²⁷ Usp. A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, 105s.

²⁸ “Ženidba je poziv!” Usp. G. FREGNI, *Tobia e Sara*, 14.

²⁹ U *Tob* 7,13 nije jasno na koji se Zakon *Tore* odnosi udaja Sare za Tobiju. C. A. Moore misli na usmenu predaju. Usp. C. A. MOORE, *Tobit*, 204.

židovskog svijeta, SZ poznaje **jednoženstvo** (*monogamiju*) kao idealan oblik koji se živi u ljubavi i radosti potomstva, što je ipak u židovskom svijetu i prakticirano (usp. *Tob* 8,7). Dakle, shvaćanje svetosti braka, prema *Tob*, ogleda se: kroz pojam **monogamije**, što počiva na tijesnoj povezanosti s pripadnicima istoga (na)roda (4,12-13; 6,12.16); na braku koji je sklopljen prema volji Božjoj (8,7) i temelji se na iskazivanju hvale Bogu (7,12; 8,17; 10,13); na braku što ga prihvaćaju otac i majka supružnika (10,13; 11,16-17) sa željom da vide produženje svojega života u unucima (14,3.12).³⁰

Moralna pouka i savjet, s obzirom na brak (*monogamija*), razmatra brak pod dva vida: πορνεία³¹ i ὑπερηφανία³². Ne uzeti ženu iz vlastitoga plemena, značilo bi prezir (G¹ *Tob* 4,13: μὴ ὑπερηφανεύου) i povezano je s ohološću (ὑπερηφανία), koja je beskorisnost, uzaludnost (ἀχρειότης), princip svakoga gubitka - materijalnoga i moralnog. U usporedbi s drugim knjigama Staroga zavjeta, *Tob* označava korak naprijed, odn. govori o monogamnom i nerazrušivom braku, dok je prethodni zakon dopuštao poligamiju i razvod.³³

5. Odnos roditelja prema djeci

Tekstovi u *Tob* bogati su moralnim i etičkim poukama koje se odnose na poštovanje prema roditeljima, posebno na ispunjenje obiteljskih dužnosti. Obiteljski odnos između roditelja i djece zrcali se u prvom dijalogu između Tobita i sina Tobije (2,2-3), pri čemu je evidentan odnos između oca i djeteta: Tobija je poslušan i bez pogovora izvršava očevu zapovijed. Tobitove riječi Tobiji “*dovedi ga, ... ja ću te, sine, čekati dok se ne vratiš*” odražavaju obiteljski odnos između roditelja i djece. Tobija je

³⁰ Usp. D. G. PRIERO, *Tobia*, Editrice Marietti, Torino, 1963., 40.

³¹ **4,12a:** imperativni oblik kojim se zabranjuje πορνεία (ἀπὸ πάσης πορνείας); **4,12b:** imperativni oblik za izbor žene iz rodbinskoga kruga (λαβὲ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῶν πατέρων σου); **4,12c:** opomena da se treba čuvati tude žene (μὴ λάβῃς γυναῖκα ἀλλοτρίαν ἢ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ πατρός σου); **4,12d:** ponijesna praksa se držala pravila monogamije (διότι υἱοὶ προφητῶν ἔσμεν Νωε Αβρααμ Ισαακ Ιακωβ οἱ πατέρες ἡμῶν...). Usp. M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, 46.

³² **4,13a:** imperativom se poziva na ljubav prema sunarodnjacima (ἀγάπα τοὺς ἀδελφούς σου); **4,13b:** opomena prema oholosti (μὴ ὑπερηφανεύου τῇ καρδίᾳ σου); **4,13c-e:** posljedice uznositosti (ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ ἀπώλεια καὶ ἀκαταστασία πολλή καὶ ἐν τῇ ἀχρειότητι ἐλάττωσις καὶ ἔνδεια μεγάλη ἢ γὰρ ἀχρειότης μήτηρ ἔστιν τοῦ λιμοῦ). Usp. M. RABENAU, *Isto*, 46.

³³ Usp. *Pnz* 24; 1 *Sam* 1.

odmah izvršio očevo nalog otišavši potražiti nekoga “siromašnoga brata”, što je čin poslušnosti prema ocu. Čini se kako tim činom Tobit ne želi tek umiriti savjest, misleći kako je i sâm siromašan i lišen dobara,³⁴ nego osjeća potrebu podijeliti i ono malo što ima s drugima koji su u još većoj potrebi. Taj osjećaj i stav zadržao je kao životno načelo cijeloga života. Tobit nije tada mislio samo na lijep objed, nego u tom trenutku zaboravlja ne samo siromaha nego i svoju obitelj te je otišao skloniti mrtvacu. Riječ je o činu krajnje ljubavi koja se ne može prezreti.

Nema sumnje kako Tobit i Ana vole svojega sina pravom roditeljskom ljubavlju i svjesni su kako se po njemu nastavlja njihov život. On je voljen, odrastao je u svojoj obitelji i odgajan prema običajima vremena. Što više, evidentno je kako je Tobija bio predmet trajne roditeljske ljubavi (*Tob 5*).³⁵ Značenje čvrstoga odgoja djece je očigledno, gdje se vidi kako roditelji zastupaju Božje mjesto u odnosu prema djeci te stoga imaju dužnost brige i odgoja, posebno u vjerskom području. Tobit najveću pozornost poklanja upravo vjerskom i čudorednom odgoju upućujući Tobiju u Mojsijev zakon:

*¹⁹Uvijek blagoslivljaj Gospodina Boga i moli ga da ti svi putovi budu ravni te da se sretno dovrše sve tvoje staze i pothvati. Ne dobiva svaki narod dobar savjet³⁶: jedini Gospodin daje sva dobra i određuje koga će spustiti do prebivališta mrtvih.³⁷ Sjećaj se, sinko, ovih savjeta i neka ti stalno leže na srcu (*Tob 4,19*).*

U *Tob 5,1* Tobija odgovara svome ocu Tobitu: “činit ću, oče, sve što si mi zapovjedio”. Te se riječi odnose na prethodno izrečene savjete u 4,3-19, ali i na ono što mu je otac tek rekao glede podizanja novca u dalekoj Mediji (4,20-21). Dakle, time Tobija nedvojbeno pristaje izvršiti što mu je otac naredio. Naravna je ovakva gesta poslušnosti jednoga sina prema ocu koji je slijep, osiromašen i pomalo udaljen od stvarnosti. Očeva volja Tobiji je ujedno i zapovijed. O životu članova obitelji ovisi nada u

³⁴ *Tob 1,20* govori o zaplijeni svih dobara, a početak 2. pogl. ne govori kako su mu dobra restituirana, pa je stoga logično kako je Tobitova obitelj siromašna.

³⁵ Neki autori spominju kako u biblijskom svijetu, za razliku od današnje zapadne kulture, dijete nije bilo toliko u središtu pozornosti i predmetom zanimanja odraslih, odnosno bilo je tretirano svojevršnom nebrigom i hladnoćom. Usp. G. RAVASI, “BAMBINO”, *Nuovo Dizionario di Teologia Biblica*, a cura di Pietro Rossano, Gianfranco Ravasi, Antonio Girlanda, Edizioni San Paolo, Cinsello Balsamo (Milano), 1994⁵, 138.

³⁶ *Vg* dopunja ovdje grčki izraz “βουλήν” s “*bonum consilium*”.

³⁷ Ovdje se ponovno vraćamo tekstu kodeksa *S*, s time da r. 7 tamo glasi: “*Svima koji čine pravdu Gospodin će dati pravu mudrost*”.

opstanak obitelji. Zato, zaokupljenost samo materijalnim pitanjima i uzdržavanjem obitelji i nije najvažnija; roditeljska pozornost je nekad usmjerena samo prema sinu jedincu koji je “štap za naše ruke” (ῥάβδος τῆς χειρὸς ἡμῶν), dragocjena potpora u starosti.³⁸

6. Odnos djece prema roditeljima

U *Tob* doživljavamo mladoga Tobiju, prije svega, kao poslušna i mudra sina, ukoliko je osluškiavao odgovor na pitanje kako izvršiti poslanje. Tobija ima dužnost poštovanja roditelja i poslušnosti prema njima. Stoga će trebati dostojno pokopati svoje roditelje, poštovati ih, posebno majku, kada mu otac govori misleći na svoju skorašnju smrt, tj. pretpostavljajući kako će umrijeti prije svoje supruge (4,3). Premda su u 5. poglavlju Tobit i Ana opisani u konfliktnoj situaciji, iz Anine rečenice kako je Tobija “štap njihovih ruku”, možemo također izvući zaključak: čvrstoća i budućnost braka ovisi o Tobiji - dakle, **potomstvu**. On je taj oslonac i potpora svojim roditeljima. Te riječi sugeriraju kako je riječ o stvarnosti koja razveseljava brak; djeca su radost u obitelji i u SZ su gledana kao Božji dar. Takva konstatacija, koju Ana izriče u vidu retoričkoga upita: “Nije li on kao štap za naše ruke na koji se oslanjamo kad ulazimo i izlazimo?” (5,18), poručuje kako slanje Tobije u daleki kraj za podizanjem novca, naprosto, nema smisla.

Tekstovi u *Tob* bogati su moralnim i etičkim poukama koje se odnose na poštovanje prema roditeljima, posebno na ispunjenje obiteljskih dužnosti. Osobito je naglašena čistoća po krvi: Sara, kao kći jedinica svojega oca, bila je pridržana mladiću iz njezina roda (usp. *Br* 27,9-11; 36,1-12). Ona se, dakle, kao jedinica morala udati za muškarca iz istoga plemena.³⁹ Pravo nasljedstva očevine kćerkama je ograničeno obvezom da se moraju udavati unutar plemena da se zemlja, koja pripada određenom plemenu, ne bi smanjivala.⁴⁰ Bog, posredstvom Asmodeja, koji je instrument

³⁸ Tako je Tobijina nazočnost u obitelji, već sama po sebi, bogatstvo u siromaštvu što je zadesilo njegove roditelje.

³⁹ A. REBIĆ, *Biblijske starine*, KS, Zagreb, 1983., 86.

⁴⁰ Moguće je da pisac i u *Tob* objedinjuje mnoge elemente, s obzirom na zakonodavstvo nasljedstva. Knjiga *Br* 27,8-11; 36,5-12 govori o zakonu ženskoga nasljedja. *Jedinica* se morala udati za muškarca iz istoga plemena. Praksa ženidbe među Židovima, ne samo unutar istoga naroda, nego čak i roda, utemeljena je vjerojatno u povijesti kćeri Selofhada, gdje se govori o zakonu ženskoga nasljedja. Naime, njegove kćeri nisu imale braće koja bi naslijedila Selofhadovo imanje. U njihovu slučaju, one

njegove božanske pravde, kažnjava one koji ugrožavaju ženidbene propise. Ženidba je bila stvar više strana, obitelji, a zaručničin otac je nadležan dopustiti da mu kćerka napusti dom (10,11). Ženidba se odvijala unutar naroda i plemena (4,12), a vjerojatno zbog opasnosti od idolatrije bila je zabranjena sa strankinjama.

Pri kraju 9. poglavlja radnja *Tob* polako se usmjeruje prema obiteljskom domu Tobita u Ninivi (9,6), a iz 10. poglavlja vidljivo je kako Tobija veoma misli na svojega oca, te se zbog ostvarenja toga cilja mora vratiti kući. Iz orijentalnog prizora oprostaja (10,7-13), iako u knjizi možda predugog i pretjeranog, izrasta piščeva briga za **obiteljske vrednote**, i to s posebnim naglaskom na poštovanje roditelja, odnosno svekra i svekrve, punca i punice.

7. Problem prenošenja životnoga iskustva na djecu

Obiteljska vjerska pouka imala je za cilj pobuditi kod djece (Tobije) osjećaj prema Bogu bogobožnim držanjem, zahvalama, vjernošću savezu, i sl. S obzirom na obiteljske odnose, može se zamijetiti kako je u *Tob* otac zadužen za vjersku pouku djece (*Tob* 4), tj. odgoj u Zakonu i ispravnom putu, što je inače u SZ bila prvotno zadaća muškarca čija je uloga u obitelji bila neosporna. Tobit prenosi na Tobiju ono što ga uči njegova vjera, ne ugrožavajući drugoga, nego je svojim stavovima samo u obrani vlastitoga naroda i identiteta. On je ključni element i unutar svoje domene trudi se učiniti ono što može. Tobit, kao otac, brinuo se za sina Tobiju da ima sve što je potrebno za njegov siguran život, i stalo mu je da on, kao roditelj i njegova supruga, uživaju dostojnu zahvalnost i poštovanje kakvo im pripada u stare dane (4,3).

Obiteljska vjerska pouka imala je za cilj pobuditi kod djece (Tobije) osjećaj prema Bogu bogobožnim držanjem, zahvalama, vjernošću savezu, i sl. Zbog sklonosti grijehu, odgoj je važna stvar u obitelji. Stoga Tobit, kao roditelj, poučava sina kako se treba uvijek sjećati

se trebaju udati unutar istoga plemena, tako da vlasništvo njihova oca ostane u istome klanu. Budući da Sara nema braće, situacija je ista kao kod Selofhadovih kćeri. Stoga, Tobija treba oženiti Saru da njezino imanje ostane unutar istoga klana. On je taj najbliži Sarin rodak koji ima sva prava naslijediti Raguelova dobra. Po patrijarhalnom običaju ženilo se unutar klana (usp. *Tob* 4,12-13 i izvještaj o Izakovoj ženidbi *Post* 24). Tako su plemena nastanjena u Palestini uspjela očuvati dijelove zemlje u podjeli Kanaana (usp. *Br* 36). Usp. J. GAMBERONI, "Das 'Gesetz des Mose' im Buch Tobias", u: G. BRAULIK, *Studien zum Pentateuch*, Wien, 1977., 229.

Gospodina (4,5), ne odavati se grijehu i ne prestupati Njegovih zapovijedi. Tobija treba oženiti Saru, s obzirom da je on jedini prikladan rođak, a obiteljska je obveza viši zakon. Koliki je naglasak na rodbinskoj povezanosti i koliko to pitanje dolazi u prvi plan, vidljivo je po upotrebi riječi ἀδελφός koja se samo u 7. poglavlju pojavljuje jedanaest puta,⁴¹ čime se želi naglasiti kako Raguelova obitelj zadovoljava sve Tobijine zahtjeve. Letimično i srdačno pozdravljanje mladoga Tobije (*Tob* 7) pokazuje zdrav obiteljski smisao onoga vremena,⁴² a daljnji tijek radnje predstavlja se kao prozor kroz koji gledamo ženidbene obiteljske običaje Židova antičkoga vremena i dužnost gostoprinstva. Raguelove reakcije su važne, jer dokumentiraju njegovu povezanost s Tobitom, odnosno, pokazuju rodbinski osjećaj među židovskim obiteljima u dijaspori, a time autor naglašava obiteljski ton.

U *Tob* su česti izrazi koji izražavaju odnos među likovima, poput riječi: brat, otac, majka, kći. Svi ti izrazi pokazuju kako se događaj ženidbe Tobije i Sare odvija na razini obiteljskih odnosa. Opis sklapanja braka u *Tob* prikazan je veoma jednostavno, sveden samo na bitno. U 7,13 Raguel doziva suprugu Ednu neka donese materijal za pisanje (βιβλίον),⁴³ kako bi se načinio dokument o ženidbi, ali vjerojatno neka bude i svjedokom sklapanja braka. Otac zaručnice je ujedno bilježnik i nadstojnik ceremonije. Raguel potpuno obavlja svoju ulogu obiteljskim autoritetom i zna što treba činiti.

⁴¹ Važnost obitelji i srodstva dodatno je pojačana piščevom upotrebom riječi ἀδελφός i ἀδελφά, (bilo u jednini bilo množini). U tim slučajevima *brat/braća* je ponekad najbolji prijevod (usp.: 7,1.2.3.9.10.11); ili *sestra/sestre* (7,11.15). U drugim slučajevima grčkoga teksta bolje je prevesti s “rodak” (7,1.2.4.10), “rodica” (r. 7,7) ili “rodakinja” (r. 7,9). Usp. C. A. MOORE, *Tobit*, 225. Primjetno je da se u *Tob* pojmovi “brat” i “sestra” mogu odnositi na one: koji pripadaju istoj vjeri (1,3), koji su rodaci (6,7), koji su muž i žena (5,22) i zaručnici (7,12.15).

⁴² H. BÜCKERS, *Die heilige Schrift, Die Bücher Esdras, Nehemias, Tobias, Judith und Esther*, Band IV/2, Verlag Herder, Freiburg, 1953., 222.

⁴³ Riječ βιβλίον je prevedena kao “list papira” (u *Vg* je *charta*), a mogla je biti neka pločica ili pergamena. Takvim ženidbenim dokumentima obiluju muzeji istočnjačkih iskopina, babilonskih, asirskih i drugih iz toga vremena, a ima primjeraka također i među dokumentima židovske kolonije u Elefantini (Egipat) 5. st. pr. Kr. (usp. “Eléphantine”, *Dictionnaire de la Bible* II, Paris, 1926.-1938., 977. i 1016s.), što pokazuje široku upotrebu takvih dokumenata i među Židovima. Usp. I. NOWELL, “Tobit”, *The Colledgeville Bible Commentary. Old Testament*, The Liturgical Press Colledgeville, Minnesota, 1992., 838.

8. Žene i muškarci u *Tob*

U opisu židovske obitelji, *Tob* je također svjedok patrijarhalnog sustava, u kojem su uloge muža i žene utvrđene u skladu s unaprijed određenim obrascima. B. Bow i G. W. E. Nickelsburg analizirali su funkciju muškarca i žene u *Tob* te su ustanovili kako pripovijedanje odražava svakodnevni obiteljski život Židova s patrijarhalnom dihotomijom spolova. Svi obiteljski članovi imaju svoju ulogu i odgovornost s obzirom na obiteljske obveze, s tim da ženski likovi imaju više autonomije u obiteljskom djelokrugu nego što pokazuju u religijskom djelokrugu, dok muški likovi imaju ulogu u obadvije sfere.

ŽENA je zadužena za praktično područje u kući i obitelji brinući se za svoje muževe, djecu, roditelje i kućne goste. Isključenje žena iz vjerske obveze potvrđuje se njihovim imenima. A-J. Levine primjećuje kako nijedna žena u Tobitovoj obitelji i inače u *Tob*, ne nosi teoforičko ime. To pokazuje kako su samo muškarci povezani s nebeskom sferom, a žene su ograničene na ovozemaljsko i obiteljsko područje. Tri žene imaju imena povezana s prokreacijom: **Sara** (*kneginja*) ističe dostojanstvo žene i podsjeća na Abrahamovu Saru koja je dugo bila neplodna; Tobitova **Ana** (hebr. *pomilovana*) podsjeća na Samuelovu majku (nekoć nerotkinju); **Edna** znači “spolni užitak”, naslada, slast, uživanje.⁴⁴ Međutim, C. A. Moore se ne slaže s takvom hipotezom. Istina, na Bliskom Istoku žene su uglavnom bile marginalizirane, što nije slučaj u *Tob*, ili barem odsutnost teoforičkoga imena, kada su u pitanju žene, ne može biti potvrda toj činjenici. C. A. Moore se oslanja na Freedmanovo zapažanje (u privatnoj korespondenciji) koji kaže kako je za (biblijske) žene bilo tipično ne imati teoforična imena, nego su žene često dobivale imena prema flori i fauni, kao što je npr. Tobitova baka Debora (pčela).⁴⁵

Djelovanje MUŠKARCA svodi se na javni i obiteljski djelokrug. On se brinuo za vjerski odgoj djelujući u području izvan kuće i obitelji. Muškarci se ekonomski skrbe za obitelj, obrede, vjerske dužnosti, ali su također zauzeti u sferi izvan obitelji. Doduše, ne slijedi se uvijek taj obrazac: Tobijina žena Ana preuzima ulogu svoga muža kada je oslijepio, te ulazi u sferu javnosti, radeći ženske poslove da zaradi za obitelj.⁴⁶ Ipak,

⁴⁴ Usp. A.-J. LEVINE, “Tobit: Teaching Jews How to Live in the Diaspora”, *Bible Review* 8/4, (August 1992.), Washington, 51.

⁴⁵ Usp. C. A. MOORE, *Tobit*, 192.

⁴⁶ Usp. R. A. SPENCER, “The Book of Tobit in recent research”, *Current research: Biblical Studies* 7 (1999.), 157.

od tri muškarca u *Tob*, samo Raguel nije nikada viđen izvan kućne sfere. Uz obiteljske poslove, uloga muškarca je baviti se: ekonomskim poslovima (pitanje nasljedstva), obrednim dužnostima (pogreb, ljubav prema bližnjemu) i Zakonom (pouka djece). Njihova je briga, također, odnos s ljudima koji ne pripadaju obiteljskom krugu, kao što je bio Azarija. Iz *Tob* proizlazi kako u obitelji sve muške uloge upravljaju svojim ženama. Zapravo, i nije baš jasno tko je glavni lik u knjizi: Tobit ili Tobija?

9. Brak i obiteljski život

U *Tob* je prikazan jednostavan život dviju obitelji izražen pojmovima: put, putovati, ići, pratiti i sl. U tom pokretu smještena je radnja ove knjige, odnosno, ljudska svakodnevnica koja je prostor mudroga života (usp. *Tob* 5,17; 10,4). Pojam obitelji, kao temeljne društvene jedinice, proteže se već od izvještaja o stvaranju (*Post* 1 - 2). Budući da je cilj knjige bitno u službi spasenja i pedagogije, *Tob* nam otkriva autentične životne vrednote, promovirajući u nama osjećaj za brak i obitelj na kojima počiva društvena zajednica. U *Tob* je evidentno kako muž i žena trebaju održavati židovski identitet u situaciji dijaspore i poganskog okruženja, što se posebno ogleda kroz sklapanje braka Tobije i Sare. Na stranicama *Tob* možemo čitati retke koji govore o životu udvoje, gdje je prikazan realan obiteljski život, uključujući kušnju, razdvajanje, susrete i sl. Tobit, Ana i njihov sin Tobija uzorna su obitelj u Izraelu koja se Boga boji i osjeća za svoj narod, posebno za one koji su u potrebi. *Tob* je prikazala obiteljski život kroz dijalog među različitim članovima, kao što su: zaručnici, roditelji, djeca, zetovi, nevjeste, itd. Uzimajući Saru za suprugu, Tobija je usmjeren prema prokreaciji, a ne na spolnost, što je domena demona.⁴⁷

Obiteljski život, bratski odnos s prognanima i pratnja anđela, mogu govoriti o ljudskom otudenju prema drugom narodu, ali isto tako govore o samoći koja nije apsolutna, a obiteljski život nije lišen sigurnosti i mira. Egzil, ipak, nije bez nade, zaštite, obrane i radosti.⁴⁸ Poglavlja *Tob* govore o visoko cijenjenom shvaćanju braka i obitelji, bračnoj ljubavi, pri čemu je pijetet prema ocu i majci veoma istaknut. U toj perspektivi, također, se

⁴⁷ Usp. MORDECHAI A. FRIEDMAN, "Tamar, a Symbol of Life: The 'Killer Wife' Superstition in the Bible and Jewish Tradition", *Association for Jewish Studies* vol. 15, br. 1 (1990.), Cambridge University Press, 34.

⁴⁸ Usp. D. BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, Queriniana - Brescia, 1978²., 153.

potvrđuje kako je židovski narod imao veliko poštovanje za radanje nove obitelji (usp. Pnz 24,5). Obiteljski život Tobitove obitelji odvija se **po Božjoj volji** i pred njegovim licem. Pravi put života je mudrost koja dolazi od Boga, tj. Zakon (*Torah*)⁴⁹ koji čini da čovjek može živjeti: “*Ti pak drži zakon (τὸν νόμον) i zapovijedi, budi milosrdan i pravedan da ti bude dobro*” (G¹) *Tob* 14,9.

U knjizi se ne veliča samo obična ljubav dvoje zaručnika, nego i svetost obitelji. Božji narod je sada raspršen, ali je, ipak, jedinstven i prisutan obiteljskom tradicijom. U skromnom i skrovitom životu, ipak, se čuva obiteljska institucija, koja kao pod pepelom postaje nadom budućega uskrsnuća naroda.⁵⁰ Razasutost i ponovno okupljanje dio je jedinstvenoga spasenjskog plana koji ima svoj izvor u Bogu, čija pravednost nije osvetljiva, nego je ona koja spašava.⁵¹

Muš je gospodar obitelji i u neku ruku posjednik žene.⁵² Tobit razgovara sa svojim sinom i suprugom iako ponekad dolazi i do verbalnih sučeljavanja, što govori o ljudskoj strani obiteljskoga života i o uobičajenim situacijama. Obitelji, o kojima je riječ u ovoj knjizi, nisu uvijek u dobrom ekonomskom položaju, ali se znade tko je glava obitelji. U nemogućnosti da otac materijalno skrbi za obitelj, tu ulogu preuzima njegova supruga. Nevolja, kao i uspjeh pojedinca, tiču se cjelokupne obitelji. Savjeti iz obiteljskoga života uistinu su životna pouka djeci, u kojoj se produžuje život njihovih roditelja. Sara će roditi djecu (ἔσονται σοι ἕξ αὐτῆς παιδία), u čemu se nazire nada obiteljskoga života i ponašanja kada se ljudi vole “*poput braće*” (ἔσονται σοι ὡς ἀδελφοί), što bi u *Tob* 6,18 moglo značiti: vrlo dragi, mnogo ćeš ih voljeti i sl.⁵³

Od vrednota spomenutih u Tobitovu govoru (4. pogl) dvije, na poseban način, tvore konstantu u knjizi: *milostinja i obitelj*. Dok Tobit stilom mudroga Izraelca daje upute Tobiji, u njima se ocrtavaju vrline jedne zdrave obitelji: pobožnost, vjernost, umjerenost, poslušnost. Moramo konstatirati kako na stranicama ove knjige dolazi do izražaja

⁴⁹ Izraz τὸν νόμον u vrijeme kada je živio pisac, vjerojatno, je označavao *Petoknjižje*, ali ne treba isključiti i širi smisao, ekvivalentan “riječi Božjoj”. Usp. A. BONORA, “La famiglia nel libro di Tobia”, 69.

⁵⁰ D. BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, 154.

⁵¹ Usp. G. RAVASI, “Il cantico della misericordia (Tb 13)”, *Parola, Spirito e Vita*, 29 (1994.), 83.

⁵² Zato se i sama obitelj kod Židova zove *bet haab* - očevo dom. N. HOHNJEC, “Obitelj i odgoj u vjeri u Starom zavjetu”, *Kateheza* 3 (1994.), 166.

⁵³ Usp. J. VILCHEZ LINDEZ, *Tobia e Giudita*, Borla, Roma, 2004., 98.

obiteljska toplina,⁵⁴ iako će pojedinac, ipak, jednom morati napraviti odlučujući korak, postati odrastao i samostalan te preuzeti odgovornost za prenošenje tradicije primljene od otaca. Obitelj veoma pazi na gostoljubivost i osnovne informacije o plemenu (φυλή) i obitelji (πατριά) svojih sugovornika.

Promatrajući Tobitovu obitelj možemo zaključiti kako je važnost obitelji u Izraelu bila ugaoni kamen društvenoga života, a također i u vjerskom pogledu bila je osnovna stanica. Pojedinac je potpuno uklopljen u obitelj iz koje se ne dijeli. Apstrahirajući od pravila endogamije,⁵⁵ koje nama danas i ne predstavlja ništa, Tobit je zaokupljen mislju da sin osnuje solidnu obitelj na tragu Božjega plana koji se odnosi na čovjeka: “*Plodite se i množite i zemlju napunite*” (*Post* 9,1s). Za Tobijinu ženidbu zainteresirana je cijela obitelj. Tako ženidba nije bila samo stvar pojedinca, nego nadasve zajednička stvar obitelji, gdje su o njoj odlučivali ne samo volja zaručnika nego i njihovi roditelji. Obitelj, o kojoj govore stranice ove knjige, uređena je u skladu s običajima vremena (patrijarhalni sustav). Tobitova obitelj jedna je od onih koje žive svoj bračni život sa svim ljubavnim bogatstvom, vjernošću, plodnošću (iako imaju samo jedno dijete) i odgojem djece.

Zaključak

Nigdje na drugom mjestu, osim možda u *Post*, SZ nije tako pjevao o obiteljskoj toplini, kao što je u *Tob*.⁵⁶ Pisac je lijepim stilom i finoćom opisao teškoće, ali također radost i ljepotu jedne uzorne obitelji koja živi u monogamijskom braku.⁵⁷ Cijela knjiga *Tob*, želi pokazati Židovima

⁵⁴ A.-J. LEVINE zapaža: dok obitelj ujedinjuje i definira izraelsku zajednicu, asirskoga kralja Sanheriba su ubili njegovi sinovi (*Tob* 1,21). A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, 107.

⁵⁵ U *Tob* je vidljivo kako je **endogamija** nalog za oba spola. Tobit je oženio ženu “*iz svojega roda*” (1,9), to isto nalaže i sinu Tobiji (4,12-13). Sara u svojoj molitvi govori kako njezin otac nema “*ni rodaka ni sunarodnjaka kojem bi me mogao dati za ženu*” (3,15), a Rafael, također, informira Tobiju kako je on Sarin najbliži rođak “*i imaš je pravo dobiti za ženu*” (6,11-12). Na istoj crti razmišljanja je i Raguel u 7,10.12 kada kaže Tobiji: “*...jer nema prosca kojemu bi više dolikovalo uzeti moju kćer Saru od tebe, rodače.*” Usp. A.-J. LEVINE, “Diaspora as Metaphor: Bodies and Boundaries in the Book of Tobit”, 108.

⁵⁶ D. BARSOTTI, *Meditazione sul libro di Tobia*, 153.

⁵⁷ Usp. C. TOMIĆ, *Vrijeme iščekivanja*, Provincijalat franjevac konventualaca, Zagreb, 1989., 127. Isti autor kaže: “*Tobijina knjiga je 'pjesma nad pjesmama' obitelji. Ozbilnost, ljepota, sreća zrače iz ove knjige, koja tako uzvišeno govori o obitelji, kao savezu i u njoj vidi ispunjenje čovjekove sreće, oazu sigurnosti i mira.*”

dijaspori kako je njihov spas u vjernosti otačkoj tradiciji, poštovanju Zakona i sretnom obiteljskom životu. Unatoč nekim ograničenjima, *Tob* nam oslikava svijet kojim dominiraju dobrota i ljudsko srce, koji nisu zagađeni idolima i lažnim vrijednostima, poput znanja, moći, užitka i sl. Posebno treba istaknuti kako u *Tob* nema ni u kojem slučaju seksomanije niti pornografije, koji degradiraju brojne današnje parove i obitelji. Ljudska razina ove knjige je veoma visoka, viša od mnogih obitelji današnjice, uključujući kršćanske i katoličke. Točnije, *Tob* predstavlja obitelj koja vjeruje, nada se i voli, obitelj koja moli, radi ali i trpi, koja je otvorena prema Bogu i bližnjemu. Ona je dobra jer se sastoji od dobrih članova koji se boje Boga i vole ga, tj. djeluju u skladu s njegovim pravilima. Sve se to rađa i raste iz Riječi spasenja i vječnog života,⁵⁸ čak i idila Tobitove obiteljske kuće, u kojoj prevladava *ljubav*, poštovanje, uzajamna pomoć, razumijevanje, suosjećanje, sebedarje. Tobija i Sara postat će modelom obiteljske vjernosti, gdje su osobni zahtjevi podređeni zahtjevima drugoga, tj. prevladava altruizam. Dakle, ostvarenje uključuje negiranje sebe, čime će obitelji postati bogatije.⁵⁹

Tob govori o dobrim ljudima koji pate, o ocu i majci koji odgajaju svoje dijete, o sretnom braku. Možda sve to djeluje, ali samo na prvi pogled, kao bajka ili ljubavna priča, ali koja dovodi do razmišljanja o Božjoj prisutnosti u svakodnevnom životu, u svakoj obitelji i u sitnim životnim izborima koji tijekom vremena otkrivaju korake ka izgradnji Božjeg kraljevstva ljubavi. Može se reći da je *Knjiga o Tobiji* uvijek aktualan Božji dar čovječanstvu: poklon zaručnicima, supružnicima, djeci i obiteljima, po kojima Gospodin nastavlja "govoriti svima".⁶⁰ Ovaj dar ako se prihvati i živi onako kako treba, stvara obitelj po Bogu, a s njom i društvo dostojno ovoga imena koje je u skladu s Božjim i čovjekovim potrebama.

Tobijina i Sarina obitelj ucijepljena je u povijest brojnih obitelji, i tako postaje korijenom novih generacija. Možemo reći *Tob* utjelovljuje onaj obiteljski ideal što ga nalazimo u Psalmima (*Ako Jahve kuću ne gradi, uzalud se muče graditelji...*, *Ps 127s*) i kod proroka (*Mal 2,14s*), te je "ogledalo židovske obitelji", u skladu sa Starim zavjetom.

⁵⁸ Cf. *Ps* 33,9; 1 *Pt* 2,2.

⁵⁹ Usp. J. CRAGHAN, *Ester, Giuditta, Tobia, Giona*, 136.

⁶⁰ Nasljeduj Krista III. knjiga, 3. pogl., 3: "Ja sam, reče Gospodin, učio proroke od početka, pa i sada ne prestajem govoriti svima ljudima; ali mnogi su na moj glas gluhi i tvrdi".

FAMILY IN THE BOOK OF TOBIT

Summary

The Book of Tobit is in one way a summary of Jewish traditional religion, where Tobit represents an orthodox Jew in Diaspora. One of the basic components of this book is the praise of marvelousness that appears from the outside to be magic, but that is based on accidental overlapping with some kind of non-historical circle. The way in which Tobit's marriage and family is described is just one of the proofs that the whole of biblical history can be seen as history of the family. Although the Book of Tobit describes just two families, Tobit's and Raguel's, a textual analysis shows that Tobit's family reflects one type of Jewish family. This article presents Tobit's pious life in his native land and in the foreign land as refugee; later on it gives a view of the family in the Book of Tobit. Some of the aspects of the family life described in this book are: a sense for the family; the rules of endogamy and monogamy; relationships between parents and their children; the problem of transmission of a family experience; and the role of woman and man in family life. The Book of Tobit is an artistically created story, but that story is just a sketch of family life, social customs and personal experiences. Although the Book of Tobit is a short book, it contains much wisdom. That wisdom is a key to enter the mystery of life and the key to understand the reality of marriage and family relations.

Translation: Darko Tomašević